

Žaža, Stanislav

[Neumann, Werner et al. Theoretische Probleme der Sprachwissenschaft]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1985, vol. 34, iss. A33, pp. 164-166

ISSN 0068-2705

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101329>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

J. Safarewicz, novořečtina — J. Reczek), Indoevropské jazyky Balkánu (*L. Bednarczuk*). Přípravovaný druhý díl obsáhne jazyky italské, románské, keltské, germánské, baltské a slovanské.

Obraz indoevropského prajazyka (jazyka období rozpadu ide. jazykového společenství), tak jak je podán v druhé části úvodu, připomíná spíše představy mladogramatiků (K. Brugmanna aj.) než novátorské výklady J. Kuryłowicze. Pozdněindoevropský fonologický systém zahrnoval vedle pěti krátkých a pěti dlouhých monoftongů i šva, diftongy a slabičné sonanty (jako samostatné fonémy), tři řady velár a neznělé aspiráty (v závorce!). O laryngálách je jen malá zmínka. Slabičné přízvuky však Bednarczuk pokládá — v souladu s učebním J. Kuryłowicze — za samostatné tvůrby řečtiny a baltoslovanštiny. Jmenná flexe zahrnovala osm pádů a duál, slovesná flexe pět časů, čtyři způsoby atd. Vzhledem k tomu, že dílo má sloužit jako příručka, je ovšem tento strážlivý postoj aspoň do jisté míry oprávněný.

Méně konzervativně je pojat výklad o nářečním členění indoevropské rodiny. Vychází se tu v podstatě z teorie T. Milewského. V první fázi se diferencovaly areály jižní (řečtina, arménština, indoíránština...) a severní (italičtina, keltština, germánština, baltština, slovanština...) a v druhé fázi však toto původní rozvrstvení překryla diferenciace na dialekty centrální (indoíránština, baltština, slovanština, albánština, arménština... — satemizace!) a periferní (tocharština, řečtina, italičtina, keltština, germánština...). Anatolské jazyky se odloučily ještě před touto diferenciací (B. tedy vlastně zastává indohetitskou teorii). — K teoriím o příbuzenských vztazích indoevropských jazyků s jinými rodinami zaujímá Bednarczuk víceméně skeptické stanovisko.

Jednotlivé oddíly (resp. pododdíly) mají obvykle tuto strukturu: postavení jazyka nebo skupiny jazyků v rámci indoevropské rodiny, gramatická charakteristika (fonologie, morfologie, syntax), charakteristika slovní zásoby, historie jazyka (pisemnictví), dialekty, drobné ukázky textů s překladem a komentářem, bibliografie a mapa.

Autorům jednotlivých oddílů se podařilo — v rámci prostoru, který měli k dispozici — podat opravdu výstižné charakteristiky jednotlivých indoevropských jazyků a skupin, jakož i postihnout hlavní rysy jejich vývoje. Předmětem kritiky může být jen jistá nerovnoměrnost ve zpracování jednotlivých oddílů a pododdílů. To platí zejména o oddílech věnovaných indoíránským jazykům: Oddíl „indické jazyky“ přináší dosti důkladný popis sanskrtu, zatímco středo- a novoindičtým jazykům jsou věnovány pouhé čtyři stránky — neúplný výčet těchto jazyků a několik málo poznámek o hláskovém a mluvnickém vývoji. Novoíránským jazykům je naproti tomu věnováno 50 stránek a dokonce i málo významným dardským jazykům 26 stránek!

Nepříliš podrobně je traktována tocharština (26 stran), kdežto oddíly jednající o anatolských jazycích, arménštině a řečtině, jsou nepoměrně rozsáhlejší. Oddíl „anatolské jazyky“ vyniká obsáhlým výkladem o slovní zásobě, soustředěným na její indoevropské jádro. Výborně je zpracován oddíl o arménštině, jenž skýtá všestranné poučení o tomto opomíjeném indoevropském jazyce. Vysokého ocenění si konečně zaslouží i výklady o paleobalkánských jazycích (messapštině, illyrštině, thráko-dáctině, makedonštině a fryzštině), jakož i albánštině. Všechny tyto oddíly si zaslouží chválu nejen pro svou kvalitu, ale i proto, že skýtají základní poučení o oblastech, kde je přístupné literatury poskrovnu.

Summa summarum: Jde o velmi užitečnou publikaci, která by si zasloužila být přeložena do češtiny (domníváme se však, že by naši jazykovědci byli schopni samostatně vytvořit podobné dílo).

Adolf Erhart

Theoretische Probleme der Sprachwissenschaft. Von einem Autorenkollektiv unter der Leitung von *Werner Neumann*. Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft. Reihe „Sprache und Gesellschaft“, B. 9 (2 Teilbände). Akademie-Verlag, Berlin 1976, 778 str.◀

Rozsáhlá kolektivní práce lingvistů NDR a některých dalších jejich spolupracovníků je průkopnická jako pokus z pozic marxismu-leninismu promyslet a shrnout nejdůležitější teoretické problémy jazykovědy; poznatky samy o sobě však nejsou vždy objevené.

Po krátké předmluvě z pera *W. Neumanna* a *P. Suchslanda* se autoři *W. Schmidt*, *H. Langner*, *G. Michel*, *L. Wilske* a *J. Zech* zamýšlejí v první kapitole nad vzděláním, výchovou a jazykovědou. Kapitola je rozčleněna do pěti podkapitol. Prvá z nich pojednává o jazyce a lidovém vzdělání v socialistické společnosti, druhá o jazyce ve vztahu k socialistické osobnosti, třetí rozebírá psycholingvistické aspekty osvojování jazyka (rozumí se mateřského), přičemž čtvrtá analyzuje učebně psychologické stránky tohoto osvojování a v páté se autoři věnují problematice cizojazyčného vyučování a vývoji socialistických osobností. Hned na začátku celé kapitoly členáře zaujme pokus zařadit metodiku a teorii jazykového vzdělávání (vyučování a výchovy) do jazykovědy (9). Všichni autoři této kapitoly však zmíněné rozšíření předmětu jazykovědy a rozsahu jejích úkolů zjevně neberou vážně, protože někteří z nich dále (101), když uvádějí v závorce vědy, které se obzvlášť koncentrují na problémy vyučování pravopisu v mateřském (německém) jazyce, jmenují lingvistiku, psychologii, didaktiku a metodiku, tedy lingvistiku zvlášť a metodiku také zvlášť. Ve svém celku však celá kapitola velmi výstižně a konzistentně nejen shrnuje tradiční teoretické problémy jazykového vyučování a výchovy, ale naznačuje také některé nové, související v socialistické společnosti s prudkým růstem vzdělání širokých mas, s internacionálním apod.

Druhá kapitola recenzovaného spisu je nadepsána „Jazyk, společnost a komunikace“. V první její podkapitole se zkoumá původ jazykové komunikace a jazyka. Analyzují se v ní mimo jiné také souvislosti mezi prací, jazykem a vědomím, jakož i jejich význam pro zrod člověka. Rozbor společenského charakteru jazykové komunikace je tématem podkapitoly druhé. Komunikativní vztahy, především pracovní, označují se v ní výstižně za základ veškeré komunikativní činnosti. Třetí a současně poslední podkapitola druhé kapitoly se soustřeďuje na společenskou determinaci tvorby a recepce jazykových projevů. Druhou kapitolu napsali *W. Hartung* a *Chr. Schwarzová*.

Autory filozoficky nejrelevantnější třetí kapitoly jsou *G. F. Meier* a *E. Albrecht*. Nejdříve se zde podává historický nárys filozofie jazyka (jejího vývoje) od indických a starořeckých myslitelů až po klasiky marxismu-leninismu a pak se polemizuje s hlavními směry soudobé buržoazní filozofie jazyka (se strukturalismem, logickým pozitivismem, pragmatismem, anglosaskou sémiotikou, obecnou sémantikou, analytickou, speciálně jazykovou filozofií a s neohumboldtovstvím). V první podkapitole se ještě uvazuje o vztahu jazyka a formální logiky. V druhé podkapitole s nadpisem „Jazyk a poznávací proces“ není mnoho zajímavého; nejzajímavější je pokus definovat jazyk. Je to podle autorů v dějinách vzniklý systém hláskových jednotek, k nimž se přiřazují jistě odrazy jako významy, systém, který slouží v dané společenské organizační formě jako komunikační prostředek a prostředek poznání a myšlenkových operací (341). Třetí (poslední) podkapitola třetí kapitoly patří k nejpozoruhodnějším. Její autor jí nadepsal „Znak a význam“. Rozeznává unilaterální a bilaterální pojetí znaku (369—372). V prvním pojetí se znak rovná materiálnímu obalu [dem Lautkörper oder dem ihn vertretenden geschriebenen (gedruckten) Äquivalent], v druhém pak se rovná spojení mezi tímto obalem a významem. Autor obě pojetí označuje za materialistická, pro jazykovědu však doporučuje pojetí bilaterální. (Je jisté důsledněji materialistické, protože pojetí unilaterální bývá vlastní i různým subjektivně idealistickým koncepcím.) Cenné je také autorovo rozlišování „pojmu“ a „významu“. (Na str. 407 vypočítává specifčnosti „významu“.) Kapitola končí seriózním pokusem dokázat lingvistickou irelevanci pojmu „Tiefenstruktur“ (Chomsky—Katz—Postal).

O jazykovém systému a jeho společenské determinovanosti pojednává kapitola čtvrtá. Z první její podkapitoly, nadepsané „Přirozený jazyk jako systém znaků a pravidel“ není bez zajímavosti lečtérá úvaha, zvlášť pak pasáž o jazykovém systému jako jevu vědomí. V ní se mimo jiné výstižně polemizuje se Stalinovým tvrzením, že základní slovní zásoba obsahuje slova ideologicky neutrální, kdežto ostatní slovní zásoba je ideologicky vázána. Někdy tomu bývá naopak. Slovo „Arbeit“ patří k základní slovní zásobě, a má přece významovou strukturu závislou na třídní pozici jeho uživatele; naproti tomu slovo „Sperrklinke“ k ní nepatří, a přesto je evidentně ideologicky neutrální. Další podkapitola, která se pokouší utřídit a charakterizovat všechny typy gramatik, je příspěvkem „k vědeckému odrazu systému znaků a pravidel přirozeného jazyka“. (Slov v uvozovkách je užito v nadpisu podkapitoly.) Rozlišují se zde gramatiky s nižším a vyšším stupněm formalizace a je zde podniknut pokus modelovat jazykový systém (515—558). Variabilitě, historicitě a determinaci jazykového systému autoři věnovali poslední podkapitolou čtvrté kapitoly. V ní jsou zajímavé výklady pojmů sociolingvistický diferencíál, sociolekt aj., i rozbor jednoty logického a historického v jazyce a determinace jazykového systému

souborem rozporů. Autory celé čtvrté kapitoly jsou P. Suchstand, A. Neubert, W. Neumann, U. Ricken, R. Růžička a W. U. Wurzel s třemi dalšími spolupracovníky.

Poslední (pátou) kapitolu s nadpisem „Dějiny společnosti a dějiny jazyka“ napsali G. Feudal a J. Schildt s dvěma spolupracovníci. V první její podkapitole se obecně charakterizuje závislost jazykového vývoje na vývoji společnosti, v druhé se zkoumá otázka vztahu mezi jazykem a národem (od přechodu feudalismu v kapitalismus až k vytváření socialistických národů). Poslední podkapitolu autoři nadepsali „Jazyk, třída a stát“. Pojednává se v ní o podpoře a potlačování jazyků, o používání jazyka z hlediska třídního zájmu, o jazykové manipulaci v antagonistické třídní společnosti a o jazykové kultuře ve společnosti socialistické. K nejzajímavějším pasážím patří úvahy (s příslušnými doklady) o sémantické diferenciaci mezi němčinou používanou v NSR a mezi jazykem, jímž se mluví a píše v NDR.

Závěrečnou poznámku věnoval W. Neumann, vedoucí celého redakčního grémia, úvahám o předmětu, základních pozicích a metodologických principech marxisticko-leninské teorie jazyka.

* * *

Recenzovaná práce si zaslouží pozornosti československých lingvistů, a to hlavně proto, že naznačuje správnou cestu k marxisticko-leninskému promyšlení teoretických problémů jazykovědy.

Stanislav Žaža

Rudolf Růžička: Historie und Historizität der Junggrammatiker. Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse, Band 119, Heft 3. Akademie-Verlag, Berlin 1977, 24 str.

Je až k nevíře, konik historických faktů a hodnotících soudů se vešlo asi na dvacet stránek autorovy „zprávy“. To je také důvod, proč o ní píšeme samostatnou recenzi.

Mladogramatici představovali v poslední čtvrtině minulého století názorově dost rozrůzněnou skupinku „asi půl tuctu“ mladých lipských lingvistů, kteří pěstovali hlavně indoevropskou, historickou a srovnávací jazykovědu, a to v duchu pozitivistickém. V souladu s tím usilovali o hromadění velkého množství faktických poznatků a snažili se objevovat zákony (pravidla) jazykových jevů, hlavně hláskových změn; většinou měli za to, že jazykovědný zákon nepřipouští výjimky. (Druhou stránkou této rigoróznosti i pojetí zákona je názor, že „výjimky“ jsou jen projevy dosud neobjevených zákonů.) Na rozdíl od svých předchůdců kladli důraz na zkoumání zvukové stránky jazyka, přičemž podle autora dokonce anticipovali některé fonologické poznatky. Jestliže se ještě v první polovině minulého století historičnost chápala v podstatě jako synonymum empiričnosti, pro mladogramatiku už shromažďování empirických poznatků bylo samozřejmým úkolem a jejich chápání dějinnosti jazykových faktů se již velmi přiblížilo našemu pojetí. Přitom je čtenáři autorových úvah jasné, že současná jazykověda hlásící se k marxismu-leninismu, třebaže může v lectěms navázat i na mladogramatiku, nemůže se nedistancovat od jejich pozitivistické tradice; naše jazykověda má vlastní pojetí dějin jazykových jevů, svou koncepci historičnosti.

V dějinách lingvistiky vystřídal mladogramatickou jazykovědu hlavně lingvistický strukturalismus. I když to autor nikde nenapsal *verbis expressis*, lze z jeho úvah vyvodit závěr, že na cestě vpřed k moderní lingvistice může být užitečný zájem o tu jazykovědnou tradici, která má své počátky v Lipsku, tj. v městě autorova působení. To je zjevně hlavní důvod, proč pro svou přednášku (zprávu) na veřejném zasedání filologicko-historické třídy Saské akademie věd, které se konalo 2. dubna 1976, zvolil toto své téma.

Velkou část své přednášky věnoval autor prehistorii a bezprostřední předhistorii mladogramatické jazykovědy, pro jejíž označení neváhá použít termínu Thomase Kuhna: píše o ní jako o mladogramatickém jazykovědném *paradigmatu*. Zajímavé jsou první odstavce autorovy přednášky, v nichž ukazuje, že název „Junggrammatiker“ vznikl tak, že jejich současníci je začali spíše žertem nazývat „mladými gramatiky“, „mladogramatiky“, což K. Brugmann rovněž jen jako „označení v uvozovkách“ převzal. Casem se však stalo běžným.